

การสำรวจและจัดทำแผนที่ระบุตำแหน่งมรดกทางวัฒนธรรมเมืองเก่าสงขลา

A Survey and Development of the Location Map of Songkhla Old Town Cultural Heritages

รับบทความ	02/10/2566
แก้ไขบทความ	14/11/2566
ยอมรับบทความ	11/01/2567

ณัฐชนิกา เกษสุวรรณ สุพักตรา สุทธสุภา
Natchanika Keatsuwana, Supagtra Suthasupa

Master of Urban and Environmental Planning, Faculty of Architecture, Silpakorn University
nanjewww@gmail.com, suthasupa_s@silpakorn.edu

บทคัดย่อ

งานวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อสำรวจรูปแบบมรดกทางวัฒนธรรมและจัดทำแผนที่ระบุตำแหน่งมรดกทางวัฒนธรรมของเมืองเก่าสงขลา โดยการศึกษาเอกสาร แผนที่ ข้อมูลทุติยภูมิ และสำรวจแล้วจำแนกรูปแบบของมรดกทางวัฒนธรรมเมืองเก่าสงขลา พื้นที่ศึกษาประกอบด้วย 4 พื้นที่ ได้แก่ 1) เมืองเก่าสงขลาฝั่งหัวเขาแดง 2) เมืองเก่าสงขลาฝั่งแหลมสน 3) เมืองเก่าสงขลาฝั่งบ่อทราย และ 4) เกาะยอ ในแต่ละพื้นที่ที่มีความหลากหลายทางวัฒนธรรมและวิถีชีวิต จากการทบทวนวรรณกรรมที่เกี่ยวข้องกับมรดกทางวัฒนธรรม จึงสามารถแบ่งประเภทของมรดกทางวัฒนธรรมที่นำมาใช้เป็นเกณฑ์ในการจำแนกทั้งหมด 3 ประเภท แต่ละประเภทประกอบด้วยตัวชี้วัดอย่างละเอียดทั้งหมด 16 ประเภท ซึ่งมาจากการศึกษาเอกสารที่เกี่ยวข้องกับมรดกทางวัฒนธรรมขององค์การเพื่อการศึกษาวิทยาศาสตร์ และวัฒนธรรมแห่งสหประชาชาติ กรมศิลปากร และกรมส่งเสริมวัฒนธรรม ประกอบด้วย มรดกทางวัฒนธรรมที่จับต้องได้ (tangible cultural heritage) 8 ตัวชี้วัด มรดกทางวัฒนธรรมที่จับต้องไม่ได้ หรือภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม (intangible cultural heritage) 7 ตัวชี้วัด และมรดกทางธรรมชาติ (natural heritage) 1 ตัวชี้วัด ผลการศึกษามรดกทางวัฒนธรรมเมืองเก่าสงขลา พบว่า เมืองเก่าสงขลาจะมีมรดกทางวัฒนธรรมทั้งหมด 3 ประเภท รวมจำนวน 118 รายการ และจากการใช้เกณฑ์ในการจำแนกและจัดหมวดหมู่ประเภทมรดกทางวัฒนธรรม 16 ประเภท พบว่า เมืองเก่าสงขลาจะมีมรดกทางวัฒนธรรมทั้งหมด 9 ประเภทย่อย พร้อมทั้งจัดทำแผนที่ระบุตำแหน่งมรดกทางวัฒนธรรมด้วยระบบภูมิสารสนเทศ (GIS) แสดงภาพรวมทั้งพื้นที่ศึกษาและสัญลักษณ์ของแหล่งมรดกทางวัฒนธรรมแต่ละประเภท จากการศึกษาพบว่า มรดกทางวัฒนธรรมเมืองเก่าสงขลาที่มีความหลากหลายทั้งในแง่ของคุณค่าทางประวัติศาสตร์ วัฒนธรรม และวิถีชีวิต ซึ่งมีคุณค่าและอัตลักษณ์เฉพาะถิ่น

คำสำคัญ: มรดกทางวัฒนธรรม เมืองเก่าสงขลา แผนที่ระบุตำแหน่งมรดกทางวัฒนธรรมเมืองเก่าสงขลา

Abstract

The purpose of this research was to survey and develop the location map of Songkhla Old Town Cultural Heritages. The study of documents, maps and other secondary data was conducted to explore Songkhla's cultural heritages. Followed were a site survey and classification of the cultural heritages. The study area consisted of 4 areas 1) Hua Khao Daeng 2) Laem Son 3) Boryang and 4) Kohyor. These areas contained a diversity of cultures and ways of lives. In line with the literature from UNESCO, the Fine Arts Department and the Department of Cultural Promotion, this study suggested criteria to classify the types of cultural heritages into 3 groups, consisting of 16 categories. Included were Tangible Cultural Heritage with 8 categories, Intangible Cultural Heritage with 7 categories, and Natural Heritage with 1 category. It was founded that Songkhla Old Town obtained 3 categories with a total of 118 cultural heritage items. By utilizing the developed criteria of 16 categories, Songkhla Old Town Cultural Heritages were classified into 9 categories. These data were also mapped, using GIS, into the location map of Songkhla Old Town Cultural Heritages, presenting the overall study area with the legends of the cultural heritages. In conclusion, Songkhla Old Town Cultural Heritages were diverse in terms of historical and cultural values, as well as ways of life. All of which brought the values and local identity of Songkhla Old Town.

Keywords: *cultural heritage, Songkhla old town, The Location Map of Songkhla Old Town Cultural Heritages*

บทนำ

“มรดกทางวัฒนธรรม (Culture Heritage)” ถูกกำหนดคำโดยองค์การเพื่อการศึกษาวิทยาศาสตร์และวัฒนธรรมแห่งสหประชาชาติ (UNESCO) ซึ่งมีการให้คำนิยามว่า เป็นวัฒนธรรมที่เป็นรูปธรรม เช่น โบราณสถาน งานสถาปัตยกรรม สิ่งก่อสร้าง สิ่งของที่มีขนาดเล็กและไม่โดดเด่นทางสายตา เช่น ร่องรอยต่าง ๆ ที่มีคุณค่าในเชิงประวัติศาสตร์ สุนทรียศาสตร์ ศิลปะ มานุษยวิทยา ชาติพันธุ์ และวิทยาศาสตร์ และวัฒนธรรมที่เป็นนามธรรม เช่น ขนบธรรมเนียม ประเพณี ความรู้ความสามารถ นอกจากนี้ยังมีการให้ความสำคัญกับอัตลักษณ์เฉพาะบุคคลและชุมชนที่เป็นมรดกทางวัฒนธรรมที่เป็นผลผลิตมาจากมนุษย์ มรดกทางวัฒนธรรมจึงเป็นสิ่งที่มีความสำคัญเป็นอย่างมากทั้งในประเทศไทยและต่างประเทศ ซึ่งสามารถเล่าเรื่องราวของพื้นที่ วัฒนธรรม และวิถีชีวิต สะท้อนให้เห็นความสร้างสรรค์ของผู้คนในอดีต แสดงออกเป็นงานศิลปะที่มีเอกลักษณ์เฉพาะถิ่น ผสมผสานเข้ากันอย่างลงตัวจากความหลากหลายทางวัฒนธรรมกลายเป็นวัฒนธรรมที่ส่งต่อมาถึงในปัจจุบัน การแบ่งประเภทของมรดกทางวัฒนธรรมสามารถแบ่งได้ 2 ประเภท ได้แก่ 1) มรดกทางวัฒนธรรมที่จับต้องได้ (Tangible cultural heritage) และ 2) มรดกทางวัฒนธรรมที่จับต้องไม่ได้ หรือมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม (Intangible cultural heritage) (ชาคริต สิทธิฤทธิ์, 2559) โดยประเทศไทยให้ความสำคัญกับมรดกทางวัฒนธรรมที่จับต้องได้และมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม และรักษาลักษณะของมรดกทางวัฒนธรรมเหล่านี้ให้มีความสำคัญ

“เมืองเก่าสงขลา” เป็นเมืองที่มีความสำคัญทางประวัติศาสตร์ ซึ่งมีการตั้งถิ่นฐานมาเป็นเวลานาน และเป็นชุมชนโบราณที่อยู่รายล้อมบริเวณทะเลสาบสงขลา มีการกล่าวถึงว่า เมืองสงขลาได้เริ่มต้นเมื่อประมาณพุทธศตวรรษที่ 22 – 24 โดยมีลำดับการพัฒนาเมืองทั้งหมด 3 พื้นที่ ได้แก่ เมืองสงขลาฝั่งหัวเขาแดง เมืองสงขลาฝั่งแหลมสน และเมืองสงขลาฝั่งบ่อয় ซึ่งเป็นที่ตั้งของพื้นที่เมืองเก่าทางประวัติศาสตร์เมืองสงขลา นอกจากนี้เมืองสงขลาได้มีการพัฒนาเป็นหัวเมืองใหญ่ในสมัยกรุงธนบุรี และสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ตอนต้น (สำนักงานประชาสัมพันธ์จังหวัดสงขลา, 2564) เมืองเก่าสงขลาเป็นเมืองที่มีความหลากหลายทางวัฒนธรรมและเชื้อชาติ พื้นที่เมืองสงขลา มียุทธศาสตร์ที่ดีในการตั้งถิ่นฐานและอุดมสมบูรณ์ไปด้วยทรัพยากรธรรมชาติเป็นอย่างมาก เนื่องจากมีทะเลอ่าวไทยและทะเลสาบสงขลา พบว่าในอดีตเมืองสงขลาเป็นเมืองท่าและเมืองชายขอบทะเลที่มีความสำคัญทางภาคใต้ตอนล่างของประเทศไทย ซึ่งตั้งอยู่ในเส้นทางการค้าขายทางทะเลตั้งแต่สมัยโบราณ เมืองท่าเปลี่ยนเป็นพื้นที่เปลี่ยนถ่ายสินค้า จึงทำให้มีการตั้งถิ่นฐานจากผู้คนหลากหลายเชื้อชาติเข้ามาอาศัยอยู่กันเป็นจำนวนมากและทำการค้าขาย ส่งผลให้บริเวณเมืองสงขลา มีชุมชนโบราณ โบราณสถาน วัฒนธรรม ขนบธรรมเนียม ประเพณี การละเล่นพื้นเมือง และวิถีชีวิตที่มีความหลากหลาย จึงเป็นเสน่ห์ของเมืองสงขลาที่ทำให้เมืองมีชีวิตชีวา สะท้อนเรื่องราวทางวัฒนธรรมที่มีความสำคัญของเมือง และเมืองยังสามารถเล่าเรื่องย้อนถึงความสำคัญของเอกลักษณ์ของเมืองในอดีตได้เป็นอย่างดี

จากที่กล่าวมาข้างต้นการศึกษามรดกทางวัฒนธรรมเมืองเก่าสงขลา มีการศึกษาข้อมูลเบื้องต้นของแหล่งมรดกทางวัฒนธรรม ไม่ว่าจะเป็นมรดกทางวัฒนธรรมที่จับต้องได้ และมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม ระบบภูมิศาสตร์สารสนเทศ (GIS) จึงมีความสำคัญในการศึกษาและจัดเก็บข้อมูลเชิงพื้นที่ที่สำคัญของมรดกทางวัฒนธรรมเมืองเก่าสงขลา ในการระบุที่ตั้งพิกัดของแหล่งมรดกทางวัฒนธรรม และจำแนกแบ่งประเภทของแหล่งมรดกทางวัฒนธรรมให้มีความชัดเจนว่า เมืองเก่าสงขลา มีมรดกทางวัฒนธรรมรูปแบบใดบ้าง และนำเสนอผ่านแผนที่ระบุตำแหน่งมรดกทางวัฒนธรรมเมืองเก่าสงขลา

วัตถุประสงค์ของการศึกษา

เพื่อศึกษามรดกทางวัฒนธรรม วิถีชีวิต และภูมิปัญญาท้องถิ่นของวัฒนธรรมเมืองเก่าสงขลา สืบหาจรูปแบบมรดกทางวัฒนธรรมเมืองเก่าสงขลา มีมรดกทางวัฒนธรรมรูปแบบใดบ้าง จัดทำฐานข้อมูลและแผนที่ระบุตำแหน่งของมรดกทางวัฒนธรรมเมืองเก่าสงขลา

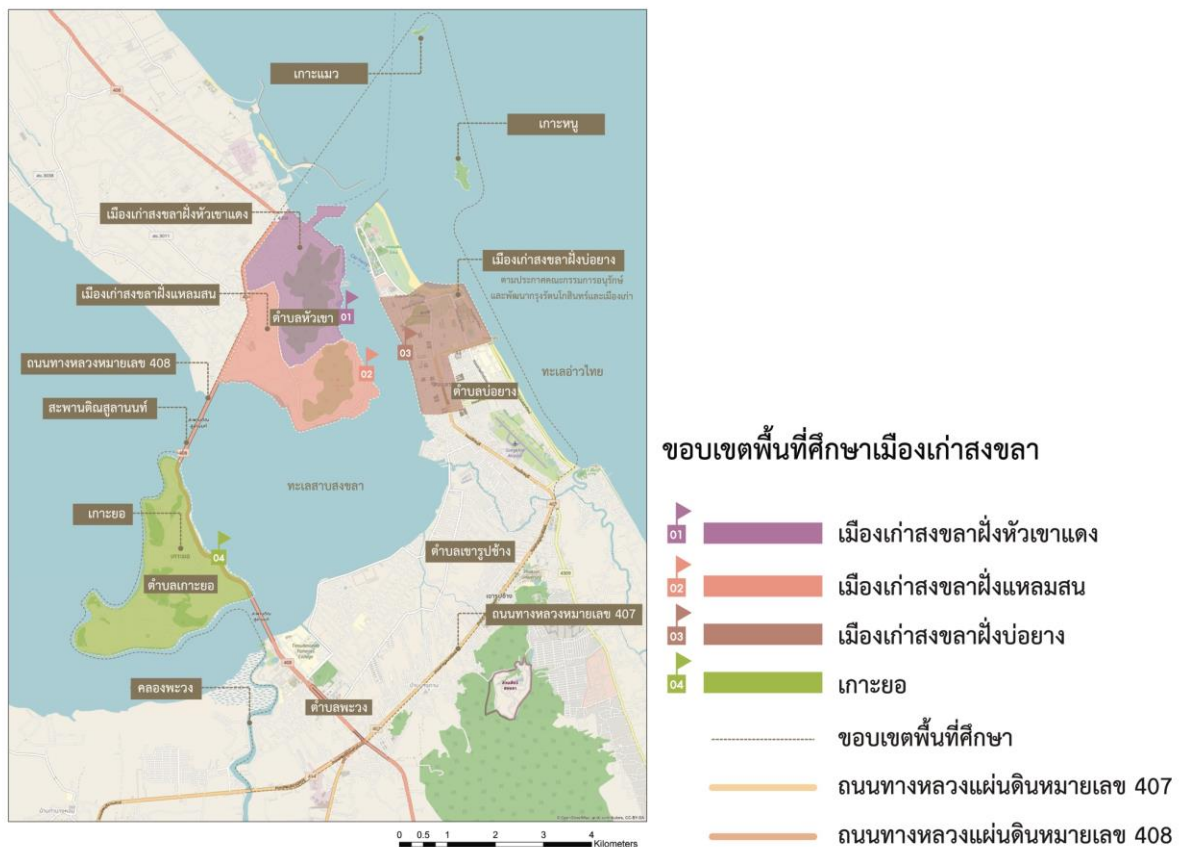
ขอบเขตของการศึกษา

ขอบเขตด้านเนื้อหา

- ศึกษาแนวคิดที่เกี่ยวข้องกับประเภทของมรดกทางวัฒนธรรม จากพระราชบัญญัติโบราณสถาน โบราณวัตถุ ศิลปวัตถุและพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พ.ศ. 2504 กรมศิลปากร อนุสัญญาว่าด้วยการคุ้มครองมรดกทางวัฒนธรรมและธรรมชาติของโลก ค.ศ. 1972 (UNESCO) อนุสัญญาว่าด้วยการสงวนรักษามรดกทางวัฒนธรรมที่จับต้องไม่ได้ ค.ศ. 2003 (UNESCO) และพระราชบัญญัติส่งเสริมรักษามรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม พ.ศ. 2559 กรมส่งเสริมวัฒนธรรม นำมาเป็นกรอบแนวคิดในการจำแนกแหล่งมรดกทางวัฒนธรรมเมืองเก่าสงขลา
- ศึกษามรดกทางวัฒนธรรมเมืองเก่าสงขลา เพื่อเป็นข้อมูลในการจัดทำแผนที่ระบุตำแหน่งมรดกทางวัฒนธรรม

ขอบเขตด้านพื้นที่ศึกษา

แบ่งพื้นที่การศึกษาออกเป็น 4 พื้นที่ ได้แก่ 1) เมืองเก่าสงขลาฝั่งหัวเขาแดง 2) เมืองเก่าสงขลาฝั่งแหลมสน 3) เมืองเก่าสงขลาฝั่งบ่อয় และ 4) เกาะยอ



ภาพ 1 แผนที่แสดงขอบเขตพื้นที่ศึกษา

ที่มา: ผู้วิจัย

การทบทวนวรรณกรรม

มรดกทางวัฒนธรรม

มรดกทางวัฒนธรรม (Cultural heritage) คือสิ่งที่เป็นมรดกตกทอดมาจากบรรพบุรุษ กลุ่มบุคคล กลุ่มทางสังคม (ชาคริต สิทธิฤทธิ์, 2559) คำนิยามขององค์การศึกษาวิทยาศาสตร์และวัฒนธรรมแห่งสหประชาชาติ (UNESCO) คือ

สิ่งประดิษฐ์ อนุสาวรีย์ กลุ่มอาคารและสถานที่ พิพิธภัณฑสถานที่มีคุณค่า รวมถึงความสำคัญเชิงสัญลักษณ์ ประวัติศาสตร์ ศิลปะ สุนทรียศาสตร์ ขาดพันธุวิทยาหรือมานุษยวิทยา วิทยาศาสตร์ สังคม (UNESCO, 2009)

การแบ่งประเภทของมรดกทางวัฒนธรรม

การแบ่งประเภทของมรดกทางวัฒนธรรมขององค์การยูเนสโกจะแบ่งได้ 2 ประเภท ได้แก่

มรดกทางวัฒนธรรมที่จับต้องได้ (Tangible cultural heritage)

มรดกทางวัฒนธรรมที่จับต้องได้ เป็นมรดกที่สามารถมองเห็น สัมผัสและจับต้องได้ทางกายภาพ ครอบคลุมทั้งมรดกทางวัฒนธรรมที่เคลื่อนที่ได้ และมรดกทางวัฒนธรรมที่เคลื่อนที่ไม่ได้ เช่น โบราณสถาน โบราณวัตถุ แหล่งโบราณคดี สถาปัตยกรรม เป็นต้น และจะรวมถึงสิ่งที่มีมนุษย์สร้างขึ้นจากฝีมือ การคิดค้น การประดิษฐ์ หรือการใช้ประโยชน์จากมนุษย์ ซึ่งได้รับการยอมรับว่ามีคุณค่า ควรค่าแก่การอนุรักษ์ไว้ (ชาคริต สิทธิฤทธิ์, 2559) โดยในการพิจารณาการจำแนกประเภทของมรดกทางวัฒนธรรมที่จับต้องได้ ได้แก่ 1) พระราชบัญญัติโบราณสถาน โบราณวัตถุ ศิลปวัตถุและพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พ.ศ. 2504 ตราขึ้นเมื่อวันที่ 2 สิงหาคม 2504 แก้ไขเพิ่มเติม พ.ศ. 2535 พระราชบัญญัตินี้เพื่อคุ้มครองโบราณสถาน โบราณวัตถุ ศิลปวัตถุและพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ รวมถึงสิ่งเทียมโบราณวัตถุ และสิ่งเทียมศิลปวัตถุ สามารถจำแนกได้ 6 ประเภท ได้แก่ 1) โบราณสถาน สิ่งปลูกสร้างที่เป็นประโยชน์ในทางศิลปะประวัติศาสตร์ หรือโบราณคดี 2) โบราณวัตถุ สิ่งที่สามารถเคลื่อนได้ สิ่งประดิษฐ์ สิ่งที่เกิดขึ้นตามธรรมชาติ หรือส่วนหนึ่งของโบราณสถาน 3) ศิลปวัตถุ สิ่งที่ทำด้วยฝีมืออย่างประณีตและมีคุณค่าสูงในทางศิลปะ 4) สิ่งเทียมโบราณวัตถุ ทำเลียนแบบโบราณวัตถุ หรือวัตถุที่ได้ขึ้นทะเบียนไว้ 5) สิ่งเทียมศิลปวัตถุ ทำเลียนแบบศิลปวัตถุ หรือศิลปวัตถุที่ได้ขึ้นทะเบียนไว้และ 6) ทำเทียม เลียนแบบ จำลอง หรือทำด้วยวิธีการใด ๆ ให้มีลักษณะเหมือนหรือคล้ายของจริง และ 2) อนุสัญญาว่าด้วยการคุ้มครองมรดกทางวัฒนธรรมและธรรมชาติของโลก ค.ศ. 1972 (UNESCO) เรียกสั้น ๆ ว่า อนุสัญญาคุ้มครองมรดกโลก (The World Heritage Convention) เป็นความตกลงระหว่างรัฐภาคี (states parties) การยอมรับและการร่วมมือในการดำเนินการต่าง ๆ เพื่อคุ้มครองและอนุรักษ์แหล่งมรดกโลกทางวัฒนธรรมและทางธรรมชาติ ให้อยู่เป็นมรดกของมนุษยชาติตลอดไป โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อส่งเสริมความร่วมมือระหว่างประเทศในการคุ้มครองและอนุรักษ์มรดกทางวัฒนธรรมและธรรมชาติให้มีคุณค่าและเป็นมรดกของมนุษยชาติ

มรดกทางวัฒนธรรมที่จับต้องไม่ได้ (Intangible cultural heritage)

มรดกทางวัฒนธรรมที่จับต้องไม่ได้ หรือมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม เป็นศัพท์ที่คณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ กรมส่งเสริมวัฒนธรรม กระทรวงวัฒนธรรมมีมติให้ใช้ในประเทศไทย เมื่อวันที่ 31 สิงหาคม พ.ศ. 2552 เนื่องจากคำว่า “มรดกทางวัฒนธรรมที่จับต้องไม่ได้” อาจจะมีการเข้าใจได้ยาก จึงให้ใช้คำว่า “มรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม” โดยมีนิยามขึ้นจากอนุสัญญาว่าด้วยการสงวนรักษามรดกทางวัฒนธรรมที่จับต้องไม่ได้ มุ่งเน้นการส่งเสริมและตระหนักถึงคุณค่าที่โดดเด่นทางวัฒนธรรมและอัตลักษณ์ของกลุ่มชน ยกย่ององค์ความรู้และภูมิปัญญาของบรรพบุรุษ

มรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม เป็นมรดกที่ถ่ายทอดจากรุ่นหนึ่งไปสู่อีกรุ่นหนึ่ง หรือเป็นสิ่งที่ชุมชนและกลุ่มชนสร้างขึ้นมาอย่างสม่ำเสมอ เพื่อตอบสนองต่อสภาพแวดล้อมของตน เกิดจากการปฏิบัติ การแสดงออก ความรู้ ทักษะ รวมถึงเครื่องมือ วัตถุ สิ่งประดิษฐ์ และพื้นที่ทางวัฒนธรรมที่มีความเกี่ยวเนื่องกับชุมชน กลุ่มชน หรือปัจเจกบุคคลที่ถูกยอมรับว่าเป็นมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม (กรมส่งเสริมวัฒนธรรม, 2546) การพิจารณาจำแนกประเภทของมรดกวัฒนธรรมที่จับต้องไม่ได้ ได้แก่ 1) อนุสัญญาว่าด้วยการสงวนรักษามรดกทางวัฒนธรรมที่จับต้องไม่ได้ ค.ศ. 2003 (UNESCO) วัตถุประสงค์เพื่อสงวนรักษามรดกทางวัฒนธรรมที่จับต้องไม่ได้ เพิ่มความตระหนักในระดับท้องถิ่น ระดับนานาชาติให้เห็นถึงความสำคัญของมรดกทางวัฒนธรรมที่จับต้องไม่ได้ รวมถึงเป็นการเคารพมรดกทางวัฒนธรรมของชุมชน กลุ่มชน และปัจเจกบุคคลที่เกี่ยวข้องกับมรดกทางวัฒนธรรมที่จับต้องไม่ได้ มรดกทางวัฒนธรรมที่จับต้องไม่ได้ สามารถแสดงให้เห็นโดยจำแนกตามลักษณะได้ 5 ลักษณะ ดังนี้ 1) ประเพณีและการแสดงออกของมุขปาฐะ รวมถึงภาษา 2) ศิลปะการแสดง 3) แนวปฏิบัติทาง

สังคม พิธีกรรม และงานเทศกาลต่าง ๆ 4) ความรู้และวิถีปฏิบัติเกี่ยวกับธรรมชาติและจักรวาล และ 5) ฝีมือช่างแนวประเพณี นิยม และ 2) พระราชบัญญัติส่งเสริมรักษามรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม พ.ศ. 2559 มีวัตถุประสงค์เพื่อส่งเสริม และรักษามรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม สอดส่อง ดูแล ค้ำครอง และป้องกันไม่ให้เกิดความเสียหายแก่มรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม รวมถึงการมีส่วนร่วมในการดูแลรักษามรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม มรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมที่ได้รับการส่งเสริมและรักษาตามพระราชบัญญัตินี้ จะต้องมีลักษณะอย่างใดอย่างหนึ่ง ประกอบด้วย 1) วรรณกรรมพื้นบ้านและภาษา 2) ศิลปะการแสดง 3) แนวปฏิบัติทางสังคม พิธีกรรม ประเพณี และเทศกาล 4) ความรู้และการปฏิบัติเกี่ยวกับธรรมชาติและจักรวาล 5) งานช่างฝีมือดั้งเดิม และ 6) การละเล่นพื้นบ้าน กีฬาพื้นบ้าน และศิลปะการต่อสู้ป้องกันตัว

แผนที่มรดกทางวัฒนธรรม คือสิ่งที่แสดงให้เห็นถึงอัตลักษณ์ของชุมชนและสังคม ที่มีการบันทึกข้อมูลที่เกี่ยวข้องกับมรดกทางวัฒนธรรมในท้องถิ่น มีทั้งแบบรูปธรรม เช่น หัตถกรรมพื้นบ้าน สถานที่สำคัญ ประเพณี และแบบนามธรรม เช่น ทัศนคติ ความทรงจำ ชีวประวัติ เป็นต้น จุดมุ่งหมายของการทำแผนที่มรดกทางวัฒนธรรม คือเป็นการสร้างความคิดและการพัฒนาร่วมกับชุมชนในการสนับสนุนวัฒนธรรมที่หลากหลายของท้องถิ่น ซึ่งแผนที่มรดกทางวัฒนธรรมจะช่วยระบุทรัพยากรทางวัฒนธรรม ความสำคัญทางประวัติศาสตร์ เศรษฐกิจ สังคมของพื้นที่ได้ (อารวรรณ์ โอภาสพัฒนกิจ, 2561) ซึ่งการจัดทำแผนที่มรดกทางวัฒนธรรมมีการนำระบบสารสนเทศภูมิศาสตร์เข้ามาช่วยในการระบุพิกัดตำแหน่งของมรดกทางวัฒนธรรม ซึ่งระบบสารสนเทศภูมิศาสตร์ (Geographic Information System : GIS) เป็นระบบสารสนเทศข้อมูลเชิงพื้นที่ หรือพิกัดตำแหน่ง เป็นการผสมผสานการทำงานระหว่างการวิเคราะห์ร่วมกับระบบฐานข้อมูลที่มีการอ้างอิงแบบเชิงพิกัด จะเป็นการรวบรวมข้อมูลและนำเข้าข้อมูล การจัดเก็บข้อมูลอย่างเป็นระบบ การเลือกใช้ข้อมูลเพื่อนำไปวิเคราะห์ หรือสร้างแบบจำลองเชิงพื้นที่ โดยการใช้เทคโนโลยี ซึ่งระบบสารสนเทศภูมิศาสตร์เป็นการให้คำตอบและแสดงผลเชิงพื้นที่ (สิริพร กมลธรรม, 2546) ดังนั้นระบบสารสนเทศภูมิศาสตร์จึงเป็นเครื่องมือสำคัญในการทำแผนที่มรดกทางวัฒนธรรม

ในปัจจุบันมีการเก็บรวบรวมข้อมูลมรดกทางวัฒนธรรมประเทศไทย รวมถึงพื้นที่จังหวัดสงขลาและเผยแพร่เป็นฐานข้อมูลออนไลน์ ซึ่งมีการจัดทำโดยกองจัดการสิ่งแวดล้อมธรรมชาติและศิลปกรรม สำนักงานนโยบายและแผนทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม (2565) โดยมีการจำแนกประเภทของแหล่งสิ่งแวดล้อมศิลปกรรม 7 ประเภท ได้แก่ 1) อนุสาวรีย์ อนุสรณ์สถาน หลักเมือง 2) วัด วัดร้าง ศาสนสถาน 3) พิพิธภัณฑสถาน สถาปัตยกรรม พระราชวัง 4) แหล่งโบราณคดีที่ขุดค้นแล้ว และยังไม่ได้ขุดค้น โบราณวัตถุ เศษภาชนะโบราณ 5) ชุมชนโบราณ เมืองโบราณ อุทยานประวัติศาสตร์ 6) เมืองเก่า เมืองประวัติศาสตร์ และ 7) ย่านชุมชนเก่า ประกอบไปด้วยชื่อแหล่งมรดกทางวัฒนธรรม ที่ตั้ง พิกัดทางภูมิศาสตร์ และ ความสำคัญของพื้นที่ ทั้งนี้ แหล่งศิลปกรรมข้างต้นจัดเป็นมรดกทางวัฒนธรรมที่จับต้องได้ นอกจากนี้ทางกรมส่งเสริมวัฒนธรรม (2564) ได้มีการจัดทำระบบภูมิสารสนเทศของมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมที่ขึ้นทะเบียนเป็นมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมประเทศไทย ซึ่งมีการแบ่งประเภทของมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม 6 ประเภท ตามพระราชบัญญัติส่งเสริมรักษามรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม พ.ศ. 2559 ได้แก่ 1) วรรณกรรมพื้นบ้านและภาษา 2) ศิลปะการแสดง 3) แนวปฏิบัติทางสังคม พิธีกรรม ประเพณี และงานเทศกาล 4) ความรู้และการปฏิบัติเกี่ยวกับธรรมชาติและจักรวาล 5) งานฝีมือดั้งเดิม และ 6) การละเล่นพื้นบ้าน กีฬาพื้นบ้าน และศิลปะการต่อสู้ป้องกันตัว

จากการศึกษาของสืบพงศ์ จรรย์สืบศรี และคณะ (2558) เรื่อง “โครงการศึกษาและจัดทำแผนที่มรดกทางวัฒนธรรมเพื่อพัฒนาที่อยู่อาศัยชุมชนดั้งเดิมและมรดกทางวัฒนธรรม อำเภอแม่แจ่ม จังหวัดเชียงใหม่” ได้ศึกษา เก็บรวบรวมข้อมูลของแหล่งมรดกทางวัฒนธรรมด้วยการสำรวจและสัมภาษณ์ผ่านการมีส่วนร่วมของผู้คนในท้องถิ่น พร้อมทั้งมีการระบุนาการสิ่งก่อสร้างที่อยู่ภายในท้องถิ่น รวมถึงมีการระบุที่ตั้ง พิกัด รูปแบบทางสถาปัตยกรรม คุณค่าทางประวัติศาสตร์ อีกทั้งยังมีการจัดระบบมรดกทางวัฒนธรรมของเมืองแม่แจ่มทั้งมรดกทางวัฒนธรรมที่จับต้องได้และจับต้องไม่ได้ บันทึกเป็นเอกสารเพื่อให้ทางท้องถิ่นได้นำไปใช้ในการอ้างอิงในเรื่องการวางแผนเมือง การพัฒนาชุมชนและสังคม และการบริหารจัดการฟื้นฟูเมือง ผลของการศึกษาแผนที่มรดกทางวัฒนธรรมเมืองแม่แจ่ม มีการกำหนดสัญลักษณ์และอักษร เพื่อแบ่งหมวดหมู่ของแหล่งมรดก

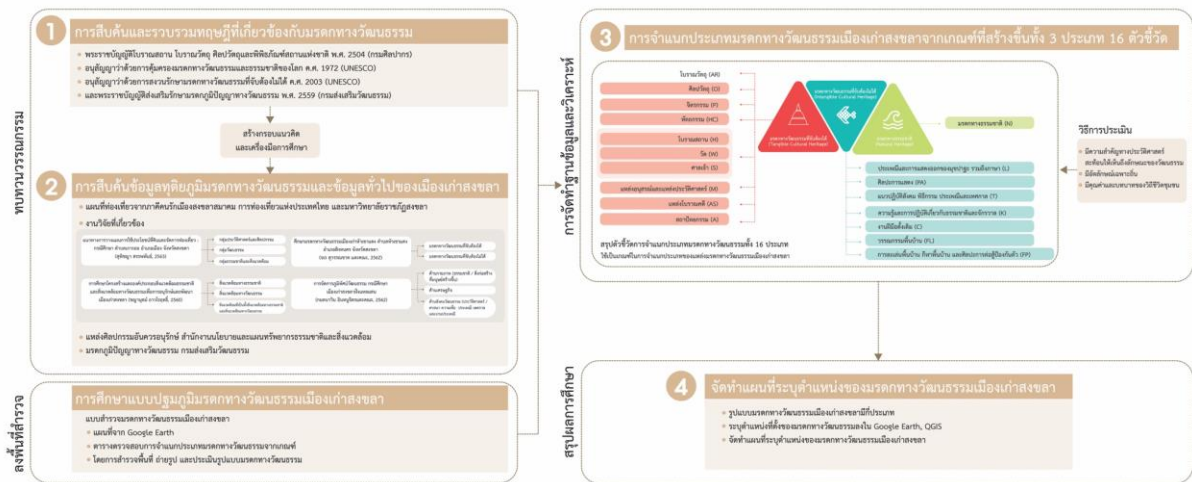
ทางวัฒนธรรมทั้งหมด 7 ประเภท ซึ่งวิธีการจัดทำแผนที่มรดกทางวัฒนธรรมของอำเภอแม่แจ่มมีการจัดประเภทที่เข้าใจได้ง่าย และวิธีการเก็บรวบรวมข้อมูลมรดกทางวัฒนธรรมด้วยการใช้ระบบภูมิสารสนเทศ (GIS) ในการจับพิกัดที่ตั้ง สามารถนำไปใช้ในการต่อยอดในการพัฒนา อนุรักษ์และฟื้นฟูมรดกทางวัฒนธรรม จากการศึกษากระบวนการข้อมูลภูมิสารสนเทศจึงนำข้อมูลที่เกี่ยวข้องมาใช้ในการศึกษาและนำมาเป็นแนวทางในการเก็บรวบรวมข้อมูลแหล่งมรดกทางวัฒนธรรมเมืองเก่าสงขลา การแบ่งประเภทของแหล่งมรดกทางวัฒนธรรม ระดับที่ตั้ง และพิกัดของมรดกทางวัฒนธรรมด้วยระบบภูมิศาสตร์สารสนเทศ (GIS) พร้อมทั้งจัดทำแผนที่ระบุตำแหน่งมรดกทางวัฒนธรรมเมืองเก่าสงขลา

วิธีการดำเนินการศึกษา

กระบวนการศึกษาประกอบด้วย 4 ขั้นตอน 1) การสืบค้นและรวบรวมทฤษฎีที่เกี่ยวข้องกับมรดกทางวัฒนธรรม เพื่อนำมาสร้างกรอบแนวความคิดและเกณฑ์ในการจำแนกประเภทของมรดกทางวัฒนธรรมเมืองเก่าสงขลา 2) การสืบค้นข้อมูล ทฤษฎีมรดกทางวัฒนธรรมและข้อมูลทั่วไปของเมืองเก่าสงขลา 3) การจำแนกประเภทมรดกทางวัฒนธรรมเมืองเก่าสงขลา จากเกณฑ์ที่สร้างขึ้นทั้ง 3 ประเภท 16 ตัวชี้วัด เพื่อค้นหาว่าเมืองเก่าสงขลาจะมีมรดกทางวัฒนธรรมรูปแบบใดบ้าง 4) การระบุตำแหน่งที่ตั้งของมรดกทางวัฒนธรรมลงใน Google Earth, QGIS และจัดทำแผนที่ระบุตำแหน่งของมรดกทางวัฒนธรรมเมืองเก่าสงขลา

เครื่องมือที่ใช้ในการศึกษาแบบทฤษฎี ได้แก่ 1) การศึกษาข้อมูลและเอกสารที่เกี่ยวข้องกับมรดกทางวัฒนธรรม จากพระราชบัญญัติโบราณสถาน โบราณวัตถุ ศิลปวัตถุและพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พ.ศ. 2504 อนุสัญญาว่าด้วยการคุ้มครองมรดกทางวัฒนธรรมและธรรมชาติของโลก ค.ศ. 1972 อนุสัญญาว่าด้วยการสงวนรักษามรดกทางวัฒนธรรมที่จับต้องไม่ได้ ค.ศ. 2003 (UNESCO) และพระราชบัญญัติส่งเสริมรักษามรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม พ.ศ. 2559 2) การศึกษาข้อมูล รวบรวมข้อมูลมรดกทางวัฒนธรรมและข้อมูลพื้นฐานเกี่ยวกับเมืองเก่าสงขลา ภาคิณรักเมืองสงขลาสมาคม (2560a, 2560b) ร่วมกับการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย ได้จัดทำแผนที่ชมย่านเมืองเก่าสงขลา ซึ่งประกอบด้วย 2 เส้นทาง คือ สาย Art เป็นเส้นทางสถานที่สำคัญของเมืองเก่าสงขลา และสาย Eat เป็นเส้นทางวัฒนธรรมอาหารย่านเมืองเก่าสงขลา ซึ่งถือว่าการบันทึกมรดกทางวัฒนธรรม นอกจากนั้นมหาวิทยาลัยราชภัฏสงขลา ร่วมกับวิสาหกิจชุมชน จัดทำเส้นทางท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม (Singora gateway) เป็นเส้นทางท่องเที่ยวสถานที่สำคัญทางประวัติศาสตร์และวัฒนธรรมของเมืองเก่าสงขลา (สำนักข่าวกรมประชาสัมพันธ์, 2564) งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับมรดกทางวัฒนธรรมเมืองเก่าสงขลาที่ผู้ศึกษานำมาใช้ในการศึกษา พบว่า การศึกษาและสำรวจบริบทสำคัญที่ควรค่าแก่การอนุรักษ์ไว้ของเกาะยอ ซึ่งมีการจัดหมวดหมู่ได้ทั้งหมด 3 กลุ่ม ได้แก่ กลุ่มประวัติศาสตร์และศิลปกรรม กลุ่มวัฒนธรรม กลุ่มธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม (สุพิชญา สรรพพันธ์, 2562) การจัดกลุ่มและจำแนกโครงสร้างทางสิ่งแวดล้อมของเมืองเก่าสงขลา 3 กลุ่ม ได้แก่ สิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติ สิ่งแวดล้อมทางวัฒนธรรมที่เป็นรูปธรรมและนามธรรม และสิ่งแวดล้อมที่เป็นทั้งสิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมทางวัฒนธรรม (ชยานุตร์ ถาวโรฤทธิ์, 2560) การศึกษามรดกทางวัฒนธรรมเมืองเก่าหัวเขาแดง ร่วมกับภาคีเครือข่าย โดยมีการระบุตำแหน่งที่ตั้งและพิกัดภูมิศาสตร์ของมรดกทางวัฒนธรรม พร้อมทั้งศึกษาศักยภาพของมรดกทางวัฒนธรรม ซึ่งมีการแบ่งประเภทของมรดกทางวัฒนธรรม 2 ประเภท ได้แก่ มรดกทางวัฒนธรรมที่จับต้องได้และมรดกทางวัฒนธรรมที่จับต้องไม่ได้ (จร สุวรรณชาติ และคณะ, 2563) และการศึกษาของกมลนาวัน อินทพิจิตร และคณะ (2562) มีการวิเคราะห์องค์ประกอบภูมิทัศน์วัฒนธรรมเมืองเก่าแหลมสน 3 ด้าน ได้แก่ ด้านกายภาพ (ธรรมชาติและสิ่งก่อสร้างที่มนุษย์สร้างขึ้น) ด้านเศรษฐกิจและด้านสังคมวัฒนธรรม (ประวัติศาสตร์ ศาสนา ความเชื่อ ประเพณี เทศกาลและงานประเพณี) 3) การศึกษาฐานข้อมูลภูมิสารสนเทศที่เกี่ยวข้องกับมรดกทางวัฒนธรรม ซึ่งมีการศึกษา 2 ฐานข้อมูล ได้แก่ แหล่งศิลปกรรมอันควรรักษาของสำนักงานนโยบายและแผนทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม มรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมของกรมส่งเสริมวัฒนธรรม และสำรวจจากสนามของเมืองเก่าสงขลาในพื้นที่ศึกษา ส่วนเครื่องมือการศึกษาแบบปฐมภูมิ คือแบบสำรวจมรดก

ทางวัฒนธรรมเมืองเก่าสงขลา ประกอบด้วย แผนที่จาก Google Earth และตารางตรวจสอบการจำแนกประเภทมรดกทางวัฒนธรรมจากเกณฑ์ที่สร้างขึ้น เพื่อใช้ในการสำรวจ ถ่ายรูป และประเมินรูปแบบของมรดกทางวัฒนธรรม



ภาพ 2 วิธีการดำเนินการศึกษา

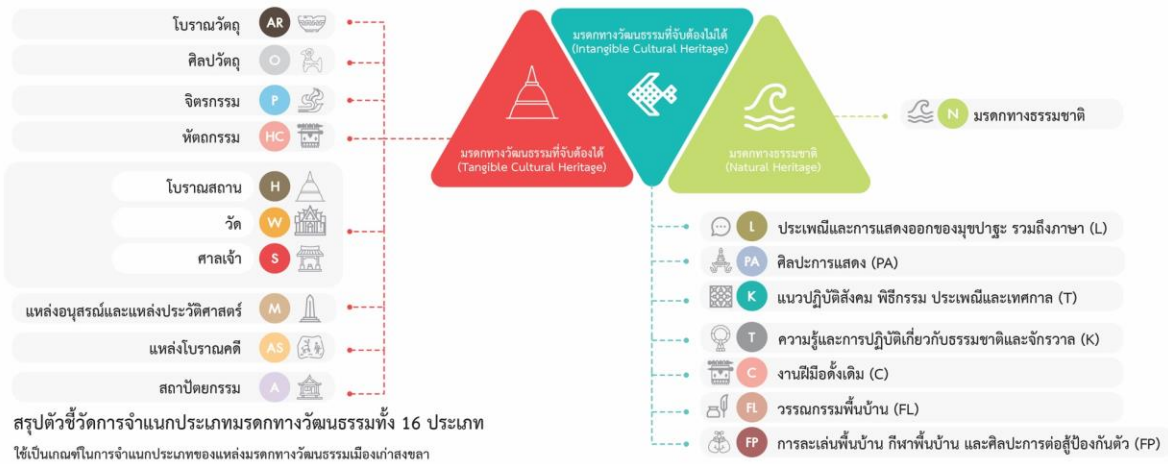
จากการศึกษาเอกสาร ข้อมูลพิพิธภัณฑ์ที่เกี่ยวข้องกับมรดกทางวัฒนธรรมของ UNESCO กรมศิลปากร สำนักงานนโยบายและแผนทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม และกรมส่งเสริมวัฒนธรรมข้างต้น ผู้วิจัยนำมาประยุกต์ใช้ในการสร้างเกณฑ์จำแนกประเภทของมรดกทางวัฒนธรรม สามารถแบ่งได้ทั้งหมด 3 ประเภท ได้แก่ มรดกทางวัฒนธรรมที่จับต้องได้ มรดกทางภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม และมรดกทางธรรมชาติ ในแต่ละประเภทของมรดกทางวัฒนธรรมนำมาแบ่งหมวดหมู่ที่ใช้เป็นตัวชี้วัดในการจำแนกมรดกทางวัฒนธรรมเมืองเก่าสงขลาอย่างละเอียดได้ทั้งหมด 16 ประเภท มีรายละเอียดดังนี้

ตาราง 1 รายละเอียดของตัวชี้วัดในการจำแนกมรดกทางวัฒนธรรมเมืองเก่าสงขลาอย่างละเอียด 16 ประเภท

รูปแบบ	ตัวชี้วัดย่อย	ความหมาย	วิธีการประเมิน
มรดกทางวัฒนธรรมที่จับต้องได้	โบราณวัตถุ (Archaeological, AR)	สังหาริมทรัพย์ ไม่ว่าจะเป็นสิ่งประดิษฐ์หรือสิ่งที่เกิดขึ้นตามธรรมชาติ หรือเป็นส่วนหนึ่งของโบราณสถาน ซากมนุษย์หรือซากสัตว์	- มีความสำคัญทางประวัติศาสตร์ สะท้อนให้เห็นถึงลักษณะของวัฒนธรรม - มีอัตลักษณ์เฉพาะถิ่น - มีคุณค่าและบทบาทของวิถีชีวิตชุมชน
	ศิลปวัตถุ (Object, O)	เป็นสิ่งที่ทำด้วยฝีมืออย่างประณีต และมีคุณค่าทางศิลปะ	
	จิตรกรรม (Painting, P)	วิจิตรศิลป์ที่สะท้อนให้เห็นวัฒนธรรม มีคุณค่าทางศิลปะและเป็นประโยชน์ในการศึกษา ซึ่งมีเรื่องเกี่ยวกับศาสนา ประวัติศาสตร์ วิถีชีวิต เป็นต้น ปรากฏในโบราณสถาน โบราณวัตถุและศิลปวัตถุ	
	หัตถกรรม (Handicraft, HC)	สิ่งที่เกิดจากการกระทำของมนุษย์ โดยการนำวัตถุดิบตามธรรมชาติมาประดิษฐ์เป็นเครื่องมือ เครื่องใช้ในชีวิตประจำวัน	
	โบราณสถาน (Historical, H)	อสังหาริมทรัพย์ที่มีอายุ การก่อสร้างหรือเป็นประโยชน์ทางศิลปะประวัติศาสตร์ หรือโบราณคดี	
	วัด (Wat, W)	รวมถึงศาสนสถาน ศาลเจ้า	
มรดกทางภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม	ศาลเจ้า (Shrine, S)	สถานที่ตั้งของเมือง ชุมชนหรืออาคารที่พบหลักฐานประวัติศาสตร์ ความเจริญก้าวหน้าที่สำคัญ หรือเหตุการณ์ประวัติศาสตร์	
	อนุสรณ์สถานและแหล่งประวัติศาสตร์ (Monuments, M)		

รูปแบบ	ตัวชี้วัดย่อย	ความหมาย	วิธีการประเมิน
	แหล่งโบราณคดี (Archaeological Site, AS)	บริเวณที่มีหลักฐานของพฤติกรรมมนุษย์ในอดีต	
มรดกทางวัฒนธรรมที่จับต้องได้	สถาปัตยกรรม (Architecture, A)	ลักษณะของสถาปัตยกรรม อาคารมีความสำคัญและเป็นอัตลักษณ์ทางรูปแบบและวิธีการ	- มีความสำคัญทางประวัติศาสตร์ สะท้อนให้เห็นถึงลักษณะของวัฒนธรรม - มีอัตลักษณ์เฉพาะถิ่น - มีคุณค่าและบทบาทของวิถีชีวิตชุมชน
มรดกทางวัฒนธรรมที่จับต้องไม่ได้ หรือ มรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม	ประเพณีและการแสดงออกของมุขปาฐะ รวมถึงภาษา (Oral Traditions Expressions and Language, L)	สิ่งที่ถ่ายทอดกันปากต่อปาก ไม่ได้เขียนไว้เป็นลายลักษณ์อักษร เช่น นิทาน ประวัติศาสตร์ รวมถึงภาษาเป็นเครื่องมือที่ใช้สื่อสารในวิถีชีวิต	
	ศิลปะการแสดง (Performing Art, PA)	การแสดงดนตรี เพลงร้อง นาฏศิลป์ และการละคร	
	แนวปฏิบัติสังคม พิธีกรรม ประเพณีและเทศกาล (Traditional, T)	มารยาท ขนบธรรมเนียมประเพณี งานเทศกาลที่ถ่ายทอดสืบต่อกันมาเป็นแบบแผนขนบธรรมเนียม	
	ความรู้และการปฏิบัติเกี่ยวกับธรรมชาติและจักรวาล (Knowledge and Practices, K)	องค์ความรู้ วิธีการ ความเชื่อ หรือแนวปฏิบัติ และการแสดงออกที่เกิดจากผู้คนและสภาพแวดล้อมตามธรรมชาติ เพื่อการดำรงชีวิต	
	งานฝีมือดั้งเดิม (Traditional Craftsmanship, C)	งานที่มีการสร้างสรรค์ขึ้นจากภูมิปัญญา ทักษะฝีมือช่างที่แสดงให้เห็นถึงการสร้างสรรค์ที่มีอัตลักษณ์เฉพาะถิ่นและสะท้อนวัฒนธรรม	
	วรรณกรรมพื้นบ้าน (Folk Literature, FL)	เรื่องราวที่มีการถ่ายทอดอยู่ในวิถีชีวิตชาวบ้าน เป็นการบอกเล่าหรือมีการเขียนเป็นลายลักษณ์อักษร หรือภาพ เช่น ตำนานพื้นบ้าน นิทานพื้นบ้าน บทร้องพื้นบ้าน ตำรา เป็นต้น	
	การเล่นพื้นบ้าน กีฬาพื้นบ้าน และศิลปะการต่อสู้ป้องกันตัว (Folk Play, FP)	กิจกรรมทางกายและการออกกำลังกาย เพื่อสร้างความสนุกสนาน ชัยชนะ ป้องกันตัว มีรูปแบบและวิธีการเล่นมีอัตลักษณ์เฉพาะถิ่น	
มรดกทางธรรมชาติ	มรดกทางธรรมชาติ (Natural Heritage, N)	สภาพธรรมชาติที่มีลักษณะทางกายภาพ และทางชีวภาพที่มีคุณค่า	

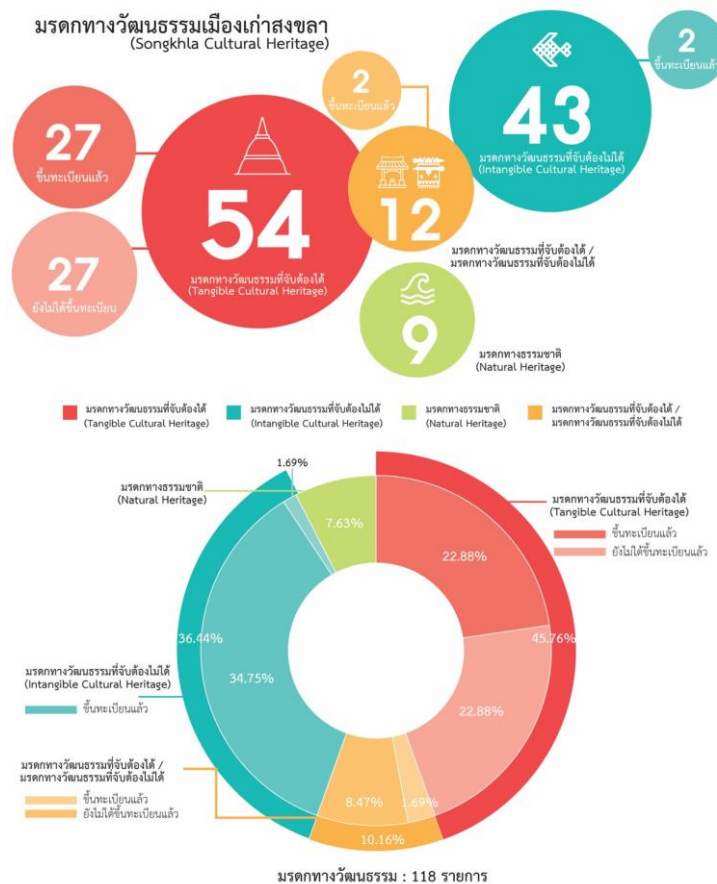
ที่มา: จาก ประกาศคณะกรรมการส่งเสริมและรักษามรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม เรื่อง การกำหนดลักษณะของมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม พ.ศ. 2560 โดย กรมส่งเสริมวัฒนธรรม, 2560. (<http://ich.culture.go.th/images/stories/ich-pdf/160.pdf>). และ จับต้องได้ – จับต้องไม่ได้ : ความไม่หลากหลายในความหลากหลายของมรดกทางวัฒนธรรม โดย ชาคริต สิทธิฤทธิ์, 2559. มนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์, 8, หน้า 141–160.



ภาพ 3 เกณฑ์ที่ใช้ในการจำแนกประเภทของมรดกทางวัฒนธรรมเมืองเก่าสงขลา 16 ตัวชี้วัด

สรุปผลของการศึกษา

จากการศึกษาและแบ่งประเภทของแหล่งมรดกทางวัฒนธรรมในเมืองเก่าสงขลา บริเวณขอบเขตพื้นที่ศึกษา พบว่ามีมรดกทางวัฒนธรรม จำนวน 118 รายการ ได้แก่ มรดกทางวัฒนธรรมที่จับต้องได้ 54 รายการ คิดเป็นร้อยละ 45.76 ของมรดกทางวัฒนธรรมทั้งหมด มรดกทางวัฒนธรรมที่จับต้องไม่ได้ 43 รายการ คิดเป็นร้อยละ 36.44 ของมรดกทางวัฒนธรรมทั้งหมด โดยมีมรดกทางวัฒนธรรมบางรายการสามารถเป็นได้ทั้ง 2 ประเภทกล่าวคือ เป็นได้ทั้งมรดกทางวัฒนธรรมที่จับต้องได้ และมรดกทางวัฒนธรรมที่จับต้องไม่ได้ จำนวน 12 รายการ คิดเป็นร้อยละ 10.16 ของมรดกทางวัฒนธรรมทั้งหมด และมรดกทางธรรมชาติ 9 รายการ คิดเป็นร้อยละ 7.63



ภาพ 4 สรุปการแบ่งประเภทของมรดกทางวัฒนธรรมเมืองเก่าสงขลาในขอบเขตพื้นที่ศึกษา

ตาราง 2 รายละเอียดการแบ่งประเภทของมรดกทางวัฒนธรรมเมืองเก่าสงขลาในขอบเขตพื้นที่ศึกษา

รูปแบบ	ตัวชี้วัดย่อย	พื้นที่	จำนวนแหล่ง
มรดกทางวัฒนธรรมที่จับต้องได้	ขึ้นทะเบียนแล้ว	(1) เมืองเก่าสงขลาฝั่งหัวเขาแดง	27
	ยังไม่ขึ้นทะเบียน	(2) เมืองเก่าสงขลาฝั่งแหลมสน	27
มรดกทางวัฒนธรรมที่จับต้องไม่ได้	ขึ้นทะเบียนแล้ว	(3) เมืองเก่าสงขลาฝั่งบ่อทราย	2
	ยังไม่ขึ้นทะเบียน	(4) เกาะยอ	41
มรดกทางวัฒนธรรมที่จับต้องได้	ขึ้นทะเบียนแล้ว		2
และมรดกทางวัฒนธรรมที่จับต้องไม่ได้	ยังไม่ขึ้นทะเบียน		10
มรดกทางธรรมชาติ	-		9
รวม			118

*หมายเหตุ: มรดกทางธรรมชาติที่มีคุณค่าและมีศักยภาพที่สามารถขึ้นทะเบียนได้ คือ ทะเลสาบสงขลา



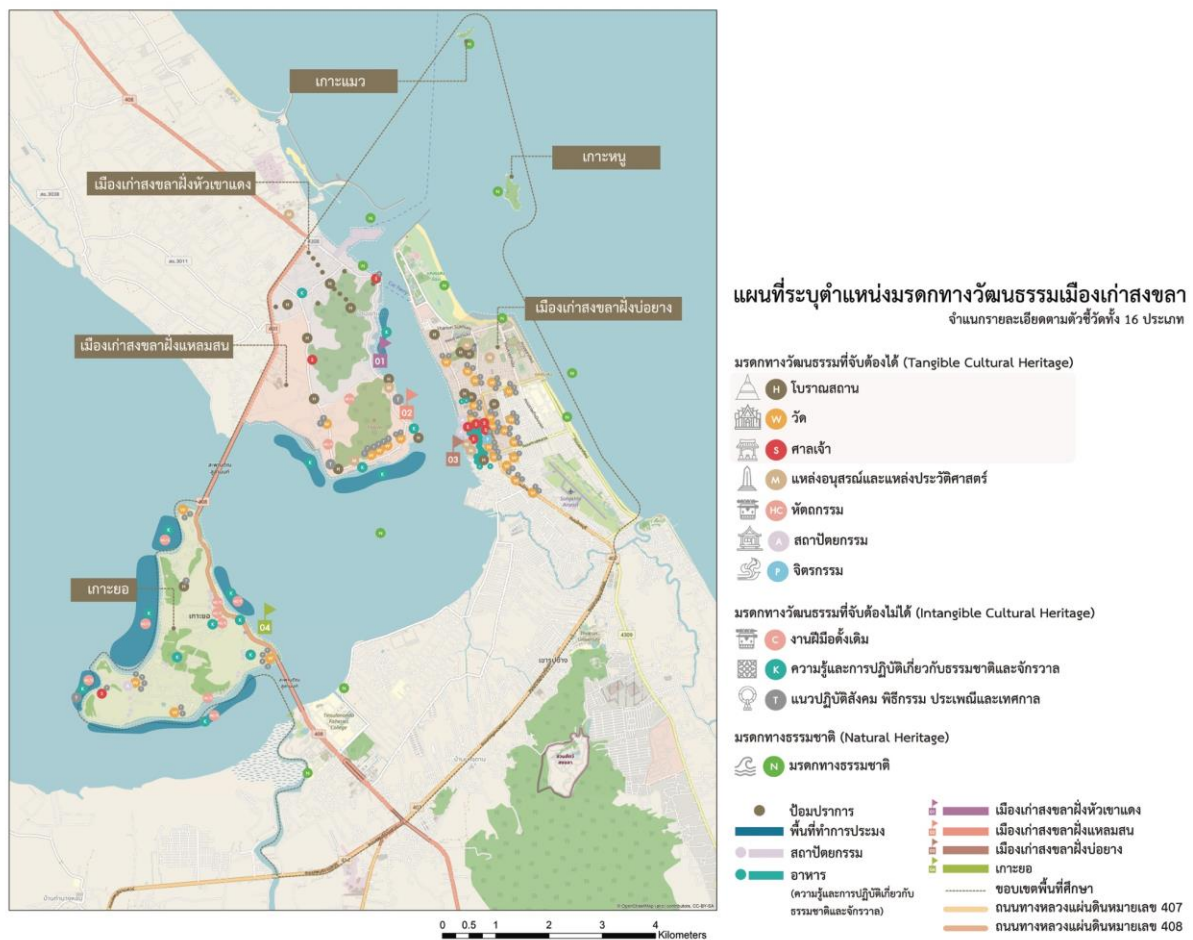
ภาพ 5 แผนที่ประเภทของมรดกทางวัฒนธรรมเมืองเก่าสงขลาในขอบเขตพื้นที่ศึกษา

ที่มา: ผู้วิจัย

จากการใช้เกณฑ์ที่สร้างขึ้นจำแนกรายละเอียดมรดกทางวัฒนธรรมเมืองเก่าสงขลาตามตัวชี้วัด 16 ตัวชี้วัด พบว่าเมืองเก่าสงขลาจะมีมรดกทางวัฒนธรรมทั้งหมด 9 ประเภท ซึ่งนำมาจัดระบบและแยกประเภทของมรดกทางวัฒนธรรม พร้อมทั้งกำหนดรหัสในแผนที่มรดกทางวัฒนธรรมเมืองเก่าสงขลา ประกอบด้วย

- **มรดกทางวัฒนธรรมที่จับต้องได้** ประกอบด้วย จิตรกรรม (P) 1 รายการ หัตถกรรม (HC) 4 รายการ โบราณสถาน ประกอบด้วย โบราณสถาน (H) 14 รายการ วัด (W) 28 รายการ และศาลเจ้า (S) 8 รายการ แหล่งอนุสรณ์และแหล่งประวัติศาสตร์ (M) 8 รายการ และสถาปัตยกรรม (A) 3 รายการ รวมทั้งหมด 66 รายการ
- **มรดกทางวัฒนธรรมที่จับต้องไม่ได้ หรือภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม** ประกอบด้วย แนวปฏิบัติสังคม พิธีกรรม ประเพณีและเทศกาล (T) 18 รายการ ความรู้และการปฏิบัติเกี่ยวกับธรรมชาติและจักรวาล (K) 32 รายการ และงานฝีมือดั้งเดิม (C) 4 รายการ รวมทั้งหมด 54 รายการ
- **มรดกทางธรรมชาติ** (N) 9 รายการ

ทั้งนี้ มรดกทางวัฒนธรรมเมืองเก่าสงขลาในบางรายการสามารถเป็นได้ทั้งมรดกทางวัฒนธรรมที่จับต้องได้และมรดกทางวัฒนธรรมที่จับต้องไม่ได้ หรือภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม สามารถสรุปได้ดังภาพ 6



ภาพ 6 แผนที่มรดกทางวัฒนธรรมเมืองเก่าสงขลาจำแนกรายละเอียดตามตัวชี้วัดทั้ง 16 ตัวชี้วัด

ที่มา: ผู้วิจัย

มรดกทางวัฒนธรรมเมืองเก่าสงขลามีความหลากหลายทั้งในแง่ของคุณค่าทางประวัติศาสตร์ วัฒนธรรม และวิถีชีวิต โดยจากการศึกษาชมมรดกทางวัฒนธรรมเมืองเก่าสงขลา พบว่า มีมรดกทางวัฒนธรรมทั้ง 3 ประเภท ได้แก่ มรดกทางวัฒนธรรมที่จับต้องได้ มรดกทางวัฒนธรรมที่จับต้องไม่ได้ และมรดกทางธรรมชาติ ซึ่งมีคุณค่าและอัตลักษณ์เฉพาะถิ่น และสิ่งที่ค้นพบจากการศึกษาชมมรดกทางวัฒนธรรมที่เห็นได้อย่างชัดเจน คือกลุ่มน้ำทะเลสาบสงขลาเป็นแหล่งมรดกทางวัฒนธรรมที่เป็นจุดศูนย์กลางที่สามารถเชื่อมโยงทั้ง 4 พื้นที่เข้าด้วยกันได้ ไม่ว่าจะเป็นวัฒนธรรม ประเพณี ความเชื่อ และวิถีชีวิต จึงกล่าวได้ว่าเมืองเก่าสงขลาเป็นเมืองที่มีความสำคัญทางประวัติศาสตร์ วัฒนธรรม และวิถีชีวิต

อภิปรายผลของการศึกษา

การสำรวจและจัดทำแผนที่ระบุตำแหน่งมรดกทางวัฒนธรรมเมืองเก่าสงขลา ได้นำแนวทางการแบ่งประเภทของมรดกทางวัฒนธรรมพระราชบัญญัติโบราณสถาน โบราณวัตถุ ศิลปวัตถุและพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พ.ศ. 2504 (พระราชบัญญัติโบราณสถาน โบราณวัตถุ ศิลปวัตถุและพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พ.ศ. 2504, 2504) อนุสัญญาว่าด้วยการคุ้มครองมรดกทางวัฒนธรรมและธรรมชาติของโลก ค.ศ. 1972 (UNESCO, 1972) อนุสัญญาว่าด้วยการสงวนรักษามรดกทางวัฒนธรรมที่จับต้องไม่ได้ ค.ศ. 2546 (UNESCO, 2003) และพระราชบัญญัติส่งเสริมรักษามรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม พ.ศ. 2559 (พระราชบัญญัติส่งเสริมรักษามรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม พ.ศ. 2559, 2559) ผู้วิจัยนำมาสร้างเกณฑ์ในการจำแนกประเภทมรดกทางวัฒนธรรม ซึ่งมีความสอดคล้องกันเนื่องจากเป็นประเภทที่ใช้ในการขึ้นทะเบียนมรดกทางวัฒนธรรมที่จับต้องได้ มรดกทางวัฒนธรรมที่จับต้องไม่ได้หรือมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม และมรดกทางธรรมชาติทั้งของยูเนสโกและประเทศไทย ซึ่งมรดกทางวัฒนธรรมที่เข้าเกณฑ์การจำแนกมรดกทางวัฒนธรรม มีดังนี้ 1) มีความสำคัญทางประวัติศาสตร์ สะท้อนให้เห็นถึงลักษณะของวัฒนธรรม 2) มีอัตลักษณ์เฉพาะถิ่น และ 3) มีคุณค่าและบทบาทสำคัญของวิถีชีวิตของชุมชน ดังนั้นจึงเห็นถึงความสำคัญในการจำแนกประเภทมรดกทางวัฒนธรรม เพื่อที่จะนำข้อมูลเหล่านี้ไปต่อยอดส่งเสริมให้มรดกทางวัฒนธรรมที่มีคุณค่าและความสำคัญสู่การอนุรักษ์ พื้นฟู และส่งเสริมให้มรดกทางวัฒนธรรมนั้นคงอยู่ รวมถึงการสร้างมูลค่าให้กับผู้คนในชุมชนและย่าน และจากการศึกษาฐานข้อมูลภูมิสารสนเทศของแหล่งศิลปกรรมที่ควรอนุรักษ์ของสำนักงานนโยบายและแผนทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม (2565) เป็นการเก็บข้อมูลประเภทมรดกทางวัฒนธรรมที่จับต้องได้ และมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมของกรมส่งเสริมวัฒนธรรม (2564) นั้น พบว่า การสำรวจมรดกทางวัฒนธรรมเมืองเก่าสงขลา มีความสอดคล้องกัน เนื่องจากการใช้เกณฑ์ที่เป็นมาตรฐานของยูเนสโกและประเทศไทยในการจำแนกประเภทมรดกทางวัฒนธรรม ซึ่งสามารถนำไปต่อยอดในการขึ้นทะเบียนมรดกทางวัฒนธรรมและจัดทำเป็นฐานข้อมูลเบื้องต้น นอกจากนี้ แหล่งศิลปกรรมอันควรอนุรักษ์ การระบุตำแหน่งของแหล่งมรดกทางวัฒนธรรมยังมีการคลาดเคลื่อนของพิกัดตำแหน่งที่ตั้ง รวมถึงการระบุตำแหน่งของมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมส่วนใหญ่ไม่ได้ระบุตำแหน่งที่ตั้งจริงของแหล่งมรดกทางวัฒนธรรม จะเป็นการกำหนดตำแหน่งที่ตั้งของผู้ขอขึ้นทะเบียนมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม ซึ่งควรจะมีการปรับปรุงฐานข้อมูลให้สมบูรณ์มากขึ้น ผลการศึกษาในเมืองเก่าสงขลา โดยพบว่า รูปแบบของมรดกทางวัฒนธรรมเมืองเก่าสงขลาทั้งหมด 3 ประเภทใหญ่ คือ มรดกทางวัฒนธรรมที่จับต้องได้ มรดกทางวัฒนธรรมที่จับต้องไม่ได้หรือมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม และมรดกทางธรรมชาติ รวมทั้ง 118 รายการ เมื่อนำมาจัดหมวดหมู่ตามตัวชี้วัดทั้ง 16 ประเภท พบว่า มรดกทางวัฒนธรรมเมืองสงขลาทั้งหมด 9 ประเภท ได้แก่ จิตรกรรม (P) หัตถกรรม (HC) โบราณสถาน ประกอบด้วย โบราณสถาน (H) วัด (W) และศาลเจ้า (S) แหล่งอนุสรณ์และแหล่งประวัติศาสตร์ (M) สถาปัตยกรรม (A) แนวปฏิบัติสังคม พิธีกรรม ประเพณี และเทศกาล (T) ความรู้และการปฏิบัติเกี่ยวกับธรรมชาติและจักรวาล (K) งานฝีมือดั้งเดิม (C) และมรดกทางธรรมชาติ (N) และไม่พบมรดกทางวัฒนธรรม 7 ประเภทในพื้นที่ศึกษา ได้แก่ โบราณวัตถุ (AR) ศิลปวัตถุ (O) แหล่งโบราณคดี (AS) ประเพณี และการแสดงออกของมุขปาฐะ รวมถึงภาษา (L) ศิลปะการแสดง (PA) การละเล่นพื้นบ้าน กีฬาพื้นบ้าน และศิลปะการต่อสู้ป้องกันตัว (FP) และวรรณกรรมพื้นบ้าน (FL) เนื่องจากมรดกทางวัฒนธรรมอาจจะไม่ได้ถูกบันทึกเรื่องราวเป็นลายลักษณ์อักษร จึงควรมีการศึกษาเพิ่มเติมให้ครอบคลุมทั้งจังหวัดสงขลา รวมถึงสัมภาษณ์ผู้คนที่ต้องถิ่นนอกจากนี้การศึกษายังพบความแตกต่างเพิ่มเติมว่า มรดกทางวัฒนธรรมเมืองเก่าสงขลา มีประเภทของมรดกทางวัฒนธรรมที่สามารถเป็นได้ทั้งมรดกทางวัฒนธรรมที่จับต้องได้และมรดกทางวัฒนธรรมที่จับต้องไม่ได้อีกด้วย โดยมรดกทางวัฒนธรรมนี้สามารถนำไปส่งเสริมได้ทั้งพื้นที่และกิจกรรม เนื่องจากเมืองเก่าสงขลาเป็นเมืองที่มีความสำคัญทางประวัติศาสตร์ จึงทำให้เมืองเก่าสงขลา มีมรดกทางวัฒนธรรม ขนบธรรมเนียมประเพณี และวิถีชีวิตที่มีความหลากหลาย ที่สามารถสะท้อนเรื่องราวทางวัฒนธรรมที่มีอัตลักษณ์ของเมือง ซึ่งเป็นเสน่ห์ของเมืองเก่าสงขลา

ข้อเสนอแนะ

จากการสำรวจและศึกษาพบว่า มรดกทางวัฒนธรรมเมืองเก่าสงขลามีคุณค่าและอัตลักษณ์เฉพาะถิ่น สามารถนำไปพัฒนา ส่งเสริม พัฒนา และต่อยอดมรดกทางวัฒนธรรม เพื่อสร้างคุณค่าและมูลค่าให้กับมรดกทางวัฒนธรรม รวมถึงการอนุรักษ์และรักษามรดกทางวัฒนธรรมให้คงอยู่ ซึ่งมรดกทางวัฒนธรรมเมืองเก่าสงขลาสะท้อนให้เห็นถึงความสัมพันธ์กับวิถีชีวิตความเป็นอยู่ของท้องถิ่น ทำให้เมืองเก่าสงขลามีต้นทุนทางวัฒนธรรมที่สามารถต่อยอดและขับเคลื่อนไปสู่การเป็นเมืองสร้างสรรค์ทางวัฒนธรรม เมืองท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม และมีการสร้างสรรค์ ต่อยอด พัฒนาสินทรัพย์ทางวัฒนธรรมในการขับเคลื่อนเศรษฐกิจและสร้างรายได้ให้กับผู้คนในพื้นที่ จึงเป็นการรักษาและอนุรักษ์มรดกทางวัฒนธรรมให้คงอยู่ หน่วยงานที่เกี่ยวข้อง เช่น กรมศิลปากร กรมส่งเสริมวัฒนธรรม สำนักงานนโยบายและแผนทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ควรร่วมกันจัดทำฐานข้อมูลของมรดกทางวัฒนธรรมให้เป็นฐานข้อมูลเดียวที่มีการจัดเก็บรวบรวมข้อมูลทั้งมรดกทางวัฒนธรรมที่จับต้องได้ มรดกทางวัฒนธรรมที่จับต้องไม่ได้ และมรดกทางธรรมชาติ นอกจากนี้ควรมีการปรับปรุงฐานข้อมูลให้เป็นปัจจุบัน ตรวจสอบ รวมถึงการสำรวจมรดกทางวัฒนธรรมเพื่อให้มรดกทางวัฒนธรรมมีสภาพที่สมบูรณ์และยังคงอยู่สืบทอดวัฒนธรรมต่อไป นอกจากนี้ควรมีการใช้โปรแกรม GIS ในการวิเคราะห์ข้อมูลเพิ่มเติม เช่น การนำ Heat map มาใช้ในการวิเคราะห์ความหนาแน่นของแหล่งมรดกทางวัฒนธรรมเมืองเก่าสงขลา ซึ่งอาจจะมีการทับซ้อนของการใช้ประโยชน์ที่ดิน ผังสีหรือผังการพัฒนาพื้นที่ เพื่อให้หน่วยงานท้องถิ่น หน่วยงานที่เกี่ยวข้อง หรือผู้ที่ให้ความสนใจสามารถนำไปใช้ในการอ้างอิงในเรื่องการวางแผนเมือง การพัฒนาชุมชนและสังคม และการบริหารจัดการฟื้นฟูเมืองและมรดกทางวัฒนธรรม นอกจากนี้ยังสามารถวิเคราะห์เส้นทางการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมด้วยวิธีการต่าง ๆ เช่น การวิเคราะห์การเชื่อมโยงกับการท่องเที่ยวในรูปแบบอื่น ๆ การศึกษาและสำรวจแหล่งมรดกทางวัฒนธรรมในแต่ละพื้นที่มีระยะทางห่างกัน จึงทำให้การลงพื้นที่สำรวจแหล่งมรดกทางวัฒนธรรมอาจจะยังไม่ครอบคลุม จึงควรมีการศึกษาเพิ่มเติมจากฐานข้อมูลทุติยภูมิ รวมถึงการลงพื้นที่สัมภาษณ์ผู้คนภายในย่าน หรือผู้เชี่ยวชาญเพิ่มเติม และการศึกษามรดกทางวัฒนธรรมเมืองเก่าสงขลาควรมีการศึกษาและค้นหาพื้นที่สร้างสรรค์ทางวัฒนธรรม เพื่อเป็นการสร้างพื้นที่และเปิดโอกาสให้ผู้คนในพื้นที่สร้างสรรค์กิจกรรม พบปะ แลกเปลี่ยนความรู้ มุมมองและประสบการณ์ซึ่งกันและกัน ซึ่งเป็นการพัฒนาเมืองและนำมรดกทางวัฒนธรรมมาเป็นทุนในการพัฒนาพื้นที่ รวมถึงเป็นพื้นที่ที่มีการรวมกลุ่มคนสร้างสรรค์ที่จะนำทุนทางวัฒนธรรมไปต่อยอด ส่งเสริม และพัฒนาทั้งในด้านเศรษฐกิจและสังคม

บรรณานุกรม

- กมลนาวัน อินทนุจิตร, มานพ อ่อนแก้ว, และโอภาส อิสโม. (2562). *การจัดการภูมิทัศน์วัฒนธรรม กรณีศึกษา เมืองเก่าสงขลา ฝั่งแหลมสน* [เอกสารนำเสนอในที่ประชุม]. การประชุมวิชาการด้านมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ระดับชาติ ครั้งที่ 2. หอประชุมเฉลิมพระเกียรติ 80 พรรษา 5 ธันวาคม 2550, มหาวิทยาลัยราชภัฏสงขลา, สงขลา.
<http://human.skru.ac.th/husoconference/conf/O21.pdf>
- กรมส่งเสริมวัฒนธรรม. (2546). *อนุสัญญาว่าด้วยการสงวนรักษามรดกทางวัฒนธรรมที่จับต้องไม่ได้ พ.ศ. 2546*.
<http://ich.culture.go.th/images/stories/ich-pdf/2.1Convention-Safeguarding-Intangible-cultural-Heritage-Thai.pdf>
- กรมส่งเสริมวัฒนธรรม. (2560). *ประกาศคณะกรรมการส่งเสริมและรักษามรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม เรื่อง การกำหนดลักษณะของมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม พ.ศ. 2560*. <http://ich.culture.go.th/images/stories/ich-pdf/160.pdf>
- กรมส่งเสริมวัฒนธรรม. (2564). *ระบบข้อมูลภูมิสารสนเทศด้านมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม*. <https://ich.gistda.or.th>
- จร สุวรรณชาติ, พลากร พันธุ์ณี, ปิยาภรณ์ อรมุต, เสริมศักดิ์ สัญญาโณ, พิษณุ อนุชาญ, เสวตฉัตร นาคะชาติ, และสุริยะ ปานรัตน์. (2563). *ศึกษามรดกทางวัฒนธรรมเมืองเก่าหัวเขาแดง อำเภอสิงหนคร จังหวัดสงขลา : ข้อเสนอโครงการฉบับสมบูรณ์*. สำนักงานคณะกรรมการส่งเสริมวิทยาศาสตร์ วิจัยและนวัตกรรม.
- ชญาณุตม์ ถาวรโรฤทธิ์. (2560). *การศึกษาโครงสร้างและองค์ประกอบสิ่งแวดล้อมธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมทางวัฒนธรรมเพื่อการอนุรักษ์และพัฒนาเมืองเก่าสงขลา* [วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต ไม่ได้ตีพิมพ์]. มหาวิทยาลัยศิลปากร.
- ชาคริต สิทธิฤทธิ์. (2559). จับต้องได้ – จับต้องไม่ได้ : ความไม่หลากหลายในความหลากหลายของมรดกทางวัฒนธรรม. *มนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์*, 8, 141 – 160.
- พระราชบัญญัติโบราณสถาน โบราณวัตถุ ศิลปวัตถุและพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พ.ศ. 2504. (2504, 2 สิงหาคม). *ราชกิจจานุเบกษา*. เล่ม 109 ตอนที่ 38.
- พระราชบัญญัติส่งเสริมรักษามรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม พ.ศ. 2559. (2559, 11 กุมภาพันธ์). *ราชกิจจานุเบกษา*. เล่ม 133 ตอนที่ 19 ก หน้า 1-9.
- ภาคินรักเมืองเก่าสงขลาสมาคม. (2560a). *แผนที่ที่ย่านเมืองเก่าสงขลา สาย ART เดินชมสถาปัตยกรรมอันงดงาม*. <https://www.songkhla-ht.org/content/10953/แผนที่ที่ย่านเมืองเก่าสงขลา-สาย-art-เดินชมสถาปัตยกรรมอันงดงาม>
- ภาคินรักเมืองเก่าสงขลาสมาคม. (2560b). *แผนที่ที่ย่านเมืองเก่าสงขลา สาย EAT ตระเวนกินของอร่อยหลากหลายรสชาติ*. <https://www.songkhla-ht.org/content/10954/แผนที่ที่ย่านเมืองเก่าสงขลา-สาย-eat-ตระเวนกินของอร่อยหลากหลายรสชาติ>
- สำนักข่าวกรมประชาสัมพันธ์. (2564). *คณะศิลปกรรมฯ มรภ.สงขลา ผนึกวิสาทกิจชุมชน ออกแบบเส้นทางท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม เชื่อมเมืองเก่าสงขลา 3 ยุค กระตุ้นเศรษฐกิจชุมชนหลังโควิด*. https://thainews.prd.go.th/th/news/print_news/TCATG211025103650498
- สำนักงานนโยบายและแผนทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม. (2565). *ข้อมูลสารสนเทศแหล่งศิลปกรรมอันควรอนุรักษ์*. <https://culturalenvi.onep.go.th>
- สำนักงานประชาสัมพันธ์จังหวัดสงขลา. (2564). *ประวัติความเป็นมา “สงขลา”*. <https://www.songkhla.go.th/content/history>

- สิริพร กมลธรรม. (2546). ระบบสารสนเทศภูมิศาสตร์เบื้องต้น. https://www.dit.go.th/FILE/CONTENT_FILE/255909151616187298348.pdf
- สืบทอง จรรย์สืบศรี, อิศรา กันแดง และสุรพล มโนวงศ์. (2558). แผนที่มรดกทางวัฒนธรรม อำเภอแม่แจ่ม จังหวัดเชียงใหม่. *NAJUA: Architecture, Design and Built Environment*, 29, 63. <https://so04.tci-thaijo.org/index.php/NAJUA-Arch/article/view/44220>
- สุพิชญา สรรพพันธ์. (2562). การวางแผนการใช้ประโยชน์ที่ดินและการจัดการท่องเที่ยว : กรณีศึกษา ตำบลเกาะยอ อำเภอเมือง จังหวัดสงขลา [วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบริหารธุรกิจ ภูมิสถาปัตย์]. มหาวิทยาลัยศิลปากร.
- อวรัตน์ โอภาสพัฒนกิจ (2561). โครงการการจัดทำแผนที่ทางวัฒนธรรมเพื่อสนับสนุนการขับเคลื่อนเมืองเชียงใหม่เป็นเครือข่ายเมืองสร้างสรรค์ขององค์การยูเนสโก (สาขาหัตถกรรมและศิลปะพื้นบ้าน) : รายงานความก้าวหน้า. สำนักงานคณะกรรมการส่งเสริมวิทยาศาสตร์ วิจัยและนวัตกรรม.
- UNESCO. (1972). *Convention concerning the protection of world cultural and natural heritage*. <http://whc.unesco.org>
- UNESCO. (2003). *Convention for the safeguarding of the intangible cultural heritage*. <http://www.culture.go.th>
- UNESCO. (2009). *The 2009 UNESCO Framework for Cultural Statistics (FCS)*. https://uis.unesco.org/sites/default/files/documents/unesco-framework-for-cultural-statistics-2009-en_0.pdf